

Iz hiše v svet

Življenje suhorobarskih in
zdomarskih družin v Ribniški
dolini v 20. stoletju

m i k l o v a
h i š a
m

Iz hiše v svet

Življenje suhorobarskih in
zdomarskih družin v Ribniški
dolini v 20. stoletju

Uvod

Polona Rigler Grm, kustodinja Projekt *Življenje suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju* združuje raziskavo, razstavo, družabne igre, delavnice, digitalizacijo in katalog. S tem smo želeli dati predvsem poudarek družbeni kulturi, ki je bila v preteklosti pogosto zapostavljena. V muzeju smo leta 2004 povabili k sodelovanju raziskovalko etnologinjo dr. Ireno Rožman, da je opravila raziskavo, ki je osnovna vsebinska podlaga projekta.

Katalog *Iz hiše v svet* predstavlja ribniškega kmečkega, delavskega, suhorobarskega in zdomarskega človeka ter njegovo družino. Tako razstava kot katalog predstavlja družbeno kulturo ribniške domače obrti suhe robe. Izpostavljen je posameznik kot nosilec te žive dediščine. Osnovno vsebino predstavlja družina, ki temelji na reprodukciji, socialni slojevitosti, preživetju in gospodarstvu ter medsebojni pomoči. Celotno zgodbo dopolnjujejo preživetvene strategije družin s fotografijami, razglednicami in arhivskim gradivom. Vsebinski dajejo žlahtnost izseki zgodb pripovedovalcev v narečju.

Razstavo so spremljali zvočni zapisi v narečju, ki so bili posneti med raziskavo, delavnica o narečju ter družabne igre. Celotna vsebina pripomore k vrednotenju kulturne dediščine.

Od junija 2006 do oktobra 2009 je bila razstava na ogled v ribniškem gradu. Leta 2008 smo razstavo, zvočne zapise in igro spomin digitalizirali. Ta sklop multimedijskih vsebin je postavljen na spletni strani muzeja (www.miklovahisa.si/muzej).

Katalog kot zadnja faza projekta odseva družinsko življenje ter kulturo in način življenja Ribničanov v 20. stoletju.

Brez plemenitega sodelovanja stroke, knjižnice in muzeja, pričevalcev zgodb, darovalcev predmetov in fotografij bi bila hiša pusta, prazna, ne bi imela zgodbe. Sok vsakega posameznika je rodil sad, ki bo hranil dušo ribniškega človeka in postavil njegovo podobo v svet.

Strokovni predgovor

dr. Irena Rožman, etnologinja Dobro se spominjam, kako sem 17. oktobra 2005 zapustila svoj dom v Novem mestu in se za osem mesecev preselila v *Ribanco*. Tam sem v okoliških vaseh pri domačinih zbirala podatke o načinih preživetja suhorobarskih in zdomarskih družin. Ko sem kasneje prepisovala posnetke teh pogovorov, sem nenadoma presenečeno spoznala, da je terensko delo etnologov v marsikaterih značilnostih mogoče enačiti z delom zdomarjev.

Iz hiše v svet odhajamo revni, domov se vračamo bogatejši – z novimi znanji in znanstvi, izkušnjami in doživetji in, *kroua*¹, če je sreča mila, z nekoliko *ibəržnəga cvenka*. Etnolog in zdomar sta uspešna, če imata, prvič *jazək* (dobro namazan jezik), drugič, oprostite izrazu, *svinjska želuodac*, da lahko vse pojesta, kar dobita *al po gostilnah al pər kmietə* in tretjič, *pasje nogie*, da gresta ko pes k vsaki hiši, čeprav je *bəl od ruok*.

V Ribniško dolino sem kot raziskovalka prišla zdomat na povabilo direktorice muzeja Miklova hiša Vesne Horžen in kustosinje Polone Rigler Grm². Že na prvem pogovoru smo ugotovile, da ni dovolj znanega o družbenem ozadju vsakdanjega življenja suhorobarjev in krošnjarjev oziroma zdomarjev. Doslej so raziskovalci sistematično preučevali le določena področja snovnega in duhovnega bivanjskega sveta ribniškega človeka. Odlično so dokumentirani predvsem suha roba (tehnični postopki izdelovanja suhe robe, izdelki suhe robe, zemljepisna razprostranjenost suhorobarstva), ljudska pesem (Zmaga Kumer, *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*. Maribor: Obzorja, 1968; Zmaga Kumer, Drago Kunej, Mirko Ramovš, *Od Ribnice do Rakitnice* [Zvočni posnetek]: Ljudska pesem in glasba v Ribniški dolini. Ljubljana: Glasbenonarodopisni inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Hrovača: Škrabčeva hiša, Ribnica: Miklova hiša, 2003) in celo pripovedništvo (Fran Miličinski, ur., in Hinko Smrekar, ilustr., *Süha roba*. Ljubljana: Založba umetniške propagande, 1919).

O vsakdanjem življenju, zlasti o različnih načinih preživetja družin in posameznika v Ribniški dolini pa vendarle še ni bilo vse povedano. Izjema je znanstvenoraziskovalno delo dr. Polone Šega, ki se je si-

¹ Njega dni je bila *kroua* (krota) vsaka druga beseda, ki si jo lahko slišal v Ribnici.

² Raziskavo je denarno podprla občina Ribnica, naročnik je bil Muzej Miklova hiša.

stematično in poglobljeno posvetila preučevanju načina življenja ribniških kostanjarjev in krošnjarjev oziroma zdomarjev (*Slovenski kostanjarji na Dunaju: prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Novo mesto, Dolenjska založba, 1997; *Način življenja krošnjarjev iz Ribniške doline v 19. in 20. stoletju: doktorska naloga*. Ljubljana, 1999). V etnološkem kontekstu pojma načina življenja (preživetja in mišljenja) lahko beremo še življenjske zgodbe posameznikov, pripadnikov različnih generacij, socialnih skupin in poklicev (Majda Slabe, ur. – zbiratelj, Mojca Ramšak, avtor dodatnega besedila, in Vesna Horžen, ur., *Življenjske pripovedi iz Ribniške doline*. Ribnica: Občina, 2003). Če povzamem: navedena dela obravnavajo bodisi posamezne kulturne sestavine (suha roba, ljudsko pesništvo itn.) bodisi način življenja kostanjarjev in krošnjarjev, tj. nosilcev poklicnih skupin, ki so doma in v svetu označevalci kulturne identitete Ribniške doline.

Moja naloga je bila, da opravi raziskavo o »družbeni kulturi«, ki bi osvetlila življenje suhorobarjev in zdomarjev, kajti podatkov o tem, kakšne izdelke so izdelovali, kako in iz česa so jih izdelovali, kako in kje so jih prodajali, kakšen je bil način življenja zdomarjev, je bilo že dovolj. Odločila sem se, da v okviru objektivnih možnosti v zgodovinskem loku raziščem celotni način življenja suhorobarskih in zdomarskih družin, tj. v povezavi z družbenimi spremembami.

»Družbena kultura« je kompleksen pojem, s katerim v etnologiji označujemo različne sestavine vsakdanjega življenja; po etnološki sistematiki k »družbeni kulturi« uvrščamo sosedske odnose, družinsko življenje, šege in navade, medsebojno pomoč in še bi lahko naštevala. Naloga, ki mi je bila naložena, torej ni bila lahka, saj sem morala predmet raziskave tako opredeliti, da bi lahko skozi izbrani pojav preučila vse tiste vidike vsakdanjega življenja, ki jih opredeljujemo s pojmom »družbena kultura«. Po premisleku in opravljenem sondažnem intervjuju z gospodom Lovšinom iz Hrovače, izdelovalcem grabelj, sem se odločila – o družbenem ozadju vsakdanjega življenja bom najbolj povedne podatke dobila, če ga bom preučevala skozi optiko družinskega gospodarstva, kar sta suhorobarstvo in zdomarstvo nenazadnje tudi bila. To je narekovalo metodološko opredelitev raziskave; ta je bila naravnana k obravnavi kulturnih oblik in kulturnih sestavin v povezavi z preživetvenimi strategijami suhorobarskih in krošnjarskih – zdomarskih družin. Povedano s primerom: ni me zanimalo preučevanje noše same po sebi, ampak v povezavi z družinskimi prihodki in stroški; niso me zanimali prazniki kot taki, ampak v luči socialnih razlik, ki so se kazale v praznični prehrani,

obleki in tako naprej. Takšno raziskovalno izhodišče, ki so ga narekovale predvsem potrebe muzeja Miklove hiše, ki v prihodnosti načrtuje postavitev nove stalne razstave, je torej pomenilo odmik od preučevanja kulturnih prvin (denimo tehnik izdelovanja suhe robe) in premik k povezovanju le-teh z njihovimi nosilci (na primer: od česa je bila odvisna delitev dela med družinskimi člani). Odločitev je bila sprejeta in v začetku novembra 2005 je bila raziskava končno krščena na ime *Družinsko gospodarstvo suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju*.

Ko sem na podlagi literature začela preučevati družinsko ekonomijo suhorobarskih in zdomarskih družin, se je pred mano kot vir možnih informacij razprostrl na eni strani teren, na drugi strani pa različni arhivi. Na koncu sem se vendarle odločila samo za teren, med drugim tudi zato, ker je bilo moje delo zamejeno s časom in seveda denarjem. Vsekakor ni bilo izvedljivo, da bi lahko enakomerno obdelala tako arhivsko kot ustno gradivo. Hkrati pa je treba vendarle omeniti, da je arhivsko gradivo (status animarum, matične knjige, katastri, popisi prebivalcev in gospodinjski kartoni) tisto, ki bi pomembno dopolnilo zbrano ustno gradivo, še posebej v primeru, če bi se odločili za pisanje znanstvene monografije, kar je tudi srednjeročni cilj.

Terensko delo se je začelo že v oktobru 2005. Pri delu sta mi aktivno pomagali tudi izredni študentki etnologije Vasja Pavlin, domačinka, in Sandra Jazbec. Najprej sem intervjuje opravila s sogovorniki in sogovornicami, katerih naslove so mi posredovali v Miklovi hiši, kmalu pa se je po principu snežne kepe ta seznam začel širiti. Pogovarjala sem se s sedemnajstimi informatorji, moškimi in ženskami; opravila sem štiriindvajset intervjujev in posnetih je bilo enaintrideset šestdesetminutnih kaset. Na terenu sem pridobila tudi fotografsko gradivo, s kustosinjo Polono Rigler Grm pa sva za razstavo zbrali tudi precej predmetov in dokumentov kot so ženitovanjsko pismo, dovoljenje za krošnjarenje, posestne liste, ženitovanjska, otroška in delovna oblačila, poljedelsko orodje, spominske predmete, ki so jih zdomarji prinašali domov, in drugo. Vsi zbrani predmeti, veliko tega je še na terenu, so odlično gradivo, ki ga delno predstavljamo v katalogu kot slikovno dopolnilo k nastajajoči monografiji o družinskem življenju suhorobarskih in zdomarskih družin.

Temeljni izsledki raziskave so povezani z različnimi vidiki družinske ekonomije, gospodarjenjem, kot so se izrazili sogovorniki. Suhorobarstvo in zdomarstvo sta bili predvsem dopolnilni gospodarski dejavnosti, temelj družinske ekonomije pa je bilo kmetijstvo, predvsem

živinoreja in gozdarstvo. V kmetijstvo, zlasti v nakup zemlje in kmetijskih strojev, so vlagali ves dohodek od suhe robe in zdomarstva, s čimer so si nekatere družine znatno izboljšale življenjsko raven in dvignile na družbeni lestvici. Ribniško gospodarstvo je bilo mešano, saj je bilo čistih suhorobarjev, zdomarjev ali kmetov le peščica. Donosnost vseh dejavnosti je bilo odvisna od globalnih gospodarskih trendov, ki so jih narekemale vsakokratne družbene razmere. Zato so bile v različnih zgodovinskih obdobjih omenjene gospodarske dejavnosti, med katere uvrščam tudi izseljevanje v tujino (Ameriko, Nemčijo), različno donosne. Naj ponazorim s primerom. Po drugi svetovni vojni, ko so se tudi v Ribniški dolini začeli ustanavljati tovarniški obrati, so postopoma začeli opuščati suhorobarstvo in zdomarstvo in se zlasti v zlati dobi socializma (70. letih 20. stoletja) začeli množično zaposlovati v obratih lokalne industrije, zaslužek pa vlagali v takrat donosno živinorejo. Z osamosvojitvijo pa je veliko delavcev – kmetov izgubilo zaposlitev, izgubljal se je pomen živinoreje, ki so jo posledično začeli opuščati. Ponovno je vzcvetel pomen trgovine in to na svetovni ravni. To nišo so nekatere družine s pridom izkoristile; vrnile so se k tradicionalnemu poklicu – suhi robi in zdomarstvu, ki jim danes zagotavlja preživetje.

Temeljne izsledke, ki smo jih v zelo posplošeni obliki predstavili na razstavi *Iz hiše v svet*, strnjeno navajam po točkah:

- Že v 19. stoletju je bilo »čistih« kmetov le še peščica – preživetvene strategije so se razlikovale glede na socialno pripadnost.
- Preživetje so si poleg kmetovanja tradicionalno zagotavljali z opravljanjem drugih tržno zanimivih dejavnosti: suha roba, zdomarstvo, nabiralništvo, prodaja viškov prekupčevalkam, sezonska dela, npr. gozdna dela.
- V Ribniški dolini so pri vseh socialnih plasteh soobstajale različne kombinacije načinov preživetja: kmetijstvo, domača obrt, krošnjarstvo, izseljeništvo, po drugi svetovni vojni pa tudi delo v industrijskih obratih, kot je razvidno iz grafičnega prikaza na strani 10.
- Gospodarski načini so se skozi čas spreminjali, prilagajali so se državnim in globalnim gospodarskim in ideološkim spremembam. Na primer: po 2. svetovni vojni se je zaradi socialistične ideologije, ki je povečevala delavstvo in omejevala

možnosti razvoja obrtnikom, povečalo zaposlovanje v razvijajoči lokalni industriji. Vse manj je bilo »čistih« izdelovalcev suhe robe, izdelovali so jo le še po *ših*tu, prav tako se je opuščalo krošnjarstvo. Oboje pa je ponovno zacvetelo po osamosvojitvi Slovenije.

- Naravne danosti so narekovale tudi oblike gospodarstva – omejene možnosti za poljedelstvo in dobri pogoji za živinorejo in gozdarstvo.
- Kljub drugim oblikam preživetja je bila osnovna dejavnost kmetijstvo, v katerega so tudi vlagali zaslužek od suhe robe in zdomarstva.
- Suha roba in zlasti zdomarstvo je ribniškim ljudem v primerjavi z drugimi dolensjimi kraji, npr. vasmi Suhe krajine, Podgorja pri Novem mestu, bistveno dvignila življenjsko raven.
- Zdomarske družine so zaradi stika s tujimi svetovi prej kot drugi Ribničani uvajale razne novosti, ki so izboljšale gospodarstvo in dvignile bivanjsko raven, zaradi tega je bilo njihovo življenje praviloma boljše od življenja kmetov – izdelovalcev suhe robe.
- Pomembna oblika preživetja sta bili sistem poročanja (ustna pričevanja govorijo v prid socialni in teritorialni endogamiji) in medsebojna pomoč.
- Načini gospodarstva v dolini so se predvsem zaradi naravnih danosti razlikovali od tistih v Slemenih. V dolini je bilo bolj razširjeno zdomarstvo, v Slemenih pa predvsem obodarstvo in živinoreja.
- Tudi še po 2. svetovni vojni »cveti« izseljenišтво kot oblika preživetja. Za razliko od 19. stoletja, ko so se ljudje izseljevali predvsem v Ameriko, so se po 2. svetovni vojni izseljevali v Nemčijo.
- Nova oblika preživetja je tudi zaposlovanje žensk, kar vpliva na družinske odnose, na delitev dela med spoloma, ...

Na terenu sem zabeležila tudi še neobdelane oblike ženskega krošnjarjenja. To so bile ženske, ki so od gospodinj odkupovale viške in jih prodajale na tržnicah v slovenskih mestih, ki so bila od kraja bivanja

različno oddaljena (Kočevje, Ljubljana itn.) Izročilo pa govori tudi o pravi krošnjarki s suho robo, doma iz Kota, kar je pravzaprav izjema, saj je bilo to izrazito moško delo. Spričo povedanega zaključujem, da je družinsko gospodarstvo suhorobarjev in zdomarjev odvisno od spleta možnosti, ki jih opredeljuje povezanost med državnim in lokalnim okoljem. Povedano s primerom: predmet etnološkega preučevanja družine na območju občine Ribnica so bili »načini življenja družin«, ki so nastali kot posledica gospodarskih in socialnih razlik v povezavi s širšim družbenozgodovinskim kontekstom.

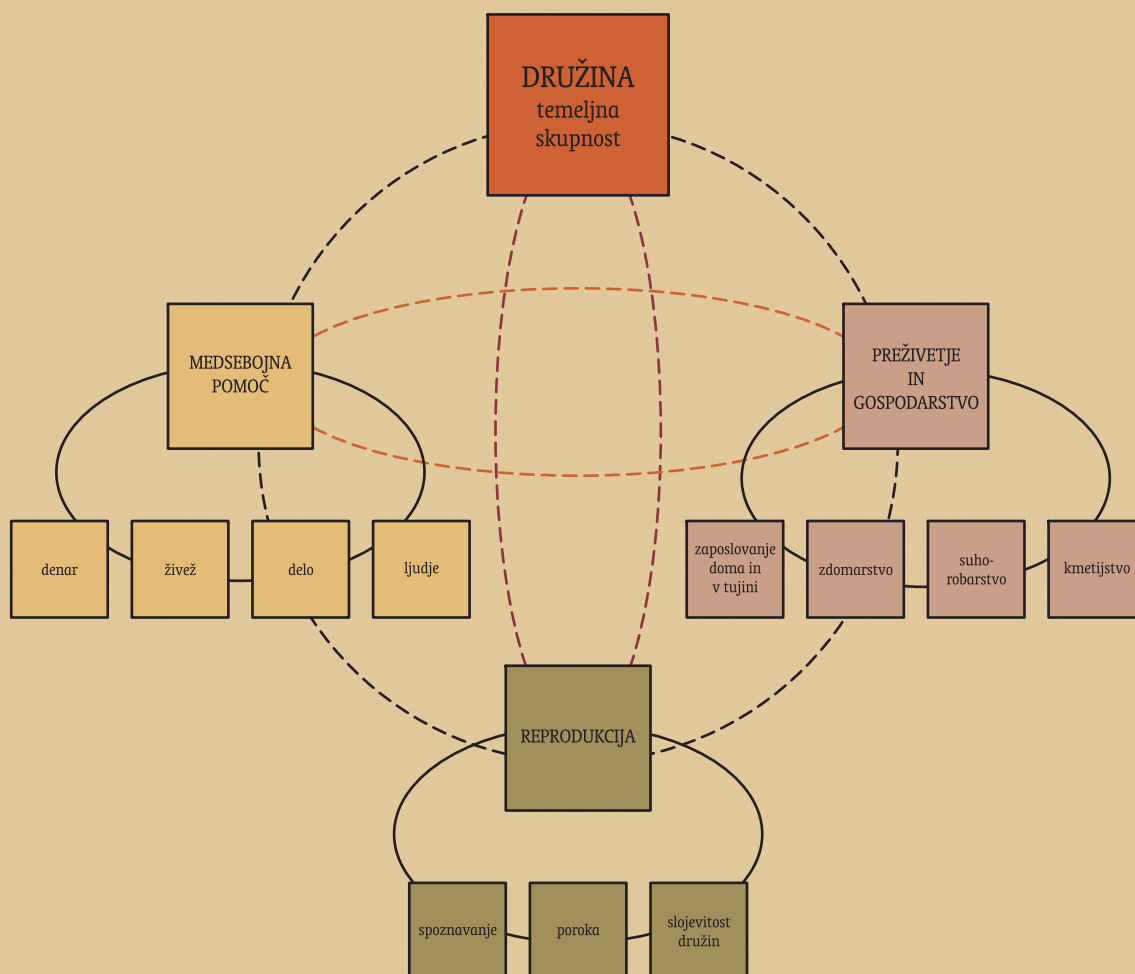
Namen raziskave in razstave je torej bil, da prikažemo predvsem vire in strategije preživetja suhorobarskih in zdomarskih družin. Osvetlili nismo samo gospodarskih načinov, kot so kmetijstvo, suhorobarstvo, krošnjarstvo ter delo v domači in tuji industriji, ampak tudi tiste strategije zagotavljanja preživetja, ki so sledile iz pogojev mešanega gospodarstva: ženitni odnosi, dedni običaji in pravila različnih vrst in oblik medsebojne pomoči. Zlasti je veliko pozornost pritegnila sorodstvena medsebojna pomoč, ki je bila zelo izražena zlasti pri gradnji hiše, kriznih trenutkih družine in drugih težkih situacijah (bolezen, smrt, izguba premoženja, nakup zemlje idr.). Vse te strategije so jasno zgodovinsko spremenljive, deloma določene od oblasti, deloma kolektivno regulirane z dogovori ljudi, ki so se ukvarjali s kmetijstvom, suho robo in zdomarstvom. Vsebine smo razdelili na zaključne celote – panoje, ki se med seboj prepletajo in druga drugo tudi pogojujejo. To so *Družina, Spoznavanje in poroka, Socialna slojevitost in status družine, Preživetje in gospodarstvo družine in Medsebojna pomoč*.

Za konec bi rada izpostavila, da sem bila izjemno zadovoljna s sodelovanjem z delavkami Muzeja Miklove hiše, kar mi je takrat povrnilo načeto zaupanje v dobre delovne odnose. Zahvaljujem se vsem delavcem Muzeja Miklove hiše, zlasti kolegici Poloni Rigler Grm, direktorici Vesni Horžen in knjižničarkam; vse ste mi pri mojem delu zelo pomagale in pokazale veliko razumevanja za vsakršne težave. Hvala vam za izkazano zaupanje. Prav tako se zahvaljujem ribniškim ljudem, ki so me zelo prijazno sprejeli, obdarovali, čeprav me je pri nekaterih prezeblo do kosti. S tem se je potrdilo, da *Ribničan* ne more iz svoje kože in špara pa naj stane kar hoče. Hvala vsem.

Življenje suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju

Družina je temeljna družbena skupnost, ki zadovoljuje biološke, socialne, gospodarske in psihološke potrebe njenih članov.

V Ribniški dolini je bila v 20. stoletju še vedno zastopana razširjena družina, ki je poleg starih staršev, otrok, tet, stricev in sirot, vključevala še hlapce in dekle. Vsi skupaj so tvorili družinsko – kmečko gospodarstvo zdomarskih in suhorobarskih družin. Njihovo preživetje ne bi bilo možno, če si sorodniki, sosede, znanci in prijatelji ne bi pomagali.

Spoznavanje

Mladi so se v preteklosti spoznavali na žegnanjih, romanjih, na poti v cerkev in domov, na sejmih in plesih, na vasi, na vaških veselicah in seveda pri skupnih kmečkih delih (na primer žetvi, mlatvi in ličkanju koruze). Telesni stiki mladih so bili tedaj povsem legalni in legitimni; skupaj so se veselili, peli, plesali, spogledovali in otipavali. Družba je takšno vedenje mladih dopuščala, vse dokler se je odvijalo po starih šegah, ki so varovale čast dekleta.

Skoraj v vsaki vasi je bila sredi vasi lipa. Fantje so hodili skupaj z vaškimi dekleti pod to lipo. Zbrali so se skupaj, kakšno rekli in se zabavali.

Pod vaško lipo

Fantje pa punce so hodila ne srajda vasi, pot lipo so se zbrala, pa so kašno rjakra. Hecalā so se, ne.

Pri dekletih

Al pa recimo u nedajlo popoudne, pa so pār hišā ble take kluopce zunaj, pa so hodile punce poleg ne tisto kluopco sajst.

Fantje so pa poleg zdravān pršla.

Pri hišah so bile zunaj klopi. Ob nedeljah popoldne so hodila dekleta posedat na tiste klopi, fantje pa so potem prišli v njihovo bližino.

Na plesu v gostilni

*Ne Štiefan dan smo
zečielə pliesat; je bla
gostilna, pa smo se fantje
pa punce zbralə. Pa sma
učasəh še taku tjakle,
sma rjakle: »Škuoda je
usake mənute zemedət,
pajmo hitru!*

Na štefanovo smo začeli plesati. V gostilni smo se zbrali fantje in dekleta. Vedno smo tekle tja in si govorile: »Škoda je vsake minute zamudit, pohitimo!«

Pri metvi

Še bəl sma se pa spoznavalə, ku so majlə prosuo. Sma tut fantje pomagala; večina je bla pa nevada, de so fantje pa puncam nagajalə. Saj tu je punca usaka rada vidla, ne.

Še bolj smo se spoznavali, ko se je melo prosu. Tudi fantje smo pomagali. Večinoma pa je bila navada, da smo fantje dekletom nagajali. Dekletom je bilo to zelo všeč.

Na veselicah in proslavah

Po vojni smo hodila ne tie različne proslave, poleg ne veselice, u gostilno ne pliese.

Po vojni smo hodili na različne proslave, veselice in v gostilno na plese.

Radi so hodili v Lašče v gostilno k Lenčku. Nekoč so šli gledat eno igro. Po predstavi so šli v gostilno, peli so in se lepo imeli. Moja mama je takrat stregla in se zagledala v mojega očeta.

Pri igrah

So hodila u Lašče h Lajnčka u gostilno, poleg so imajla pa eno igro. Po tã igrã so šla u gostilno, so pajla, pa lãpu se imajla. Savajde, mama je pa strajgla in savajde očieta gledala – mujga ata, ne.

Poroka

Vpetost posameznika v kmečko samooskrbno gospodarstvo, ki se je nenehno obnavljalo s prenosom posesti iz roda v rod, je narekovala razumno poroko naslednika kmetije, ki je morala zadovoljiti gospodarske in družinske potrebe družin mladoporočencev. Šele v drugi polovici 19. stoletja so gospodarske in družbene spremembe ustvarile bolj liberalno kulturno ozadje, ki je zlasti »odpravljenim« otrokom kmetov omogočilo, da so sklenili zakon iz ljubezni, tako imenovano poroko na roko. Vseeno je treba vedeti, da se mladi niso poročali zgolj iz ljubezenskih nagibov, nasprotno: z vzgojo so jim vcepili miselnost, ki so jo utrjevali z reko »gliha skup štriha«.

Socialna slojevitost in status družine

Kmetijo je praviloma dedoval le eden izmed otrok, zato se je v novem veku večal sloj majhnih kmetov, kajžarjev in gostačev. Istočasno se je tudi znotraj kmetstva izoblikoval sloj srednjih in malih kmetov, ki so se po načinu gospodarjenja, velikosti in strukturi kmečkega gospodarstva in življenjskem slogu razlikovali od redkih velikih kmetov. Omenjene socialne plasti podeželskega prebivalstva so hkrati sestavljale svoje ženitne kroge. Dedujoči kmečki otroci so se poročali med seboj, odpravljeni dediči so zdrsnili med kajžarje, redkeje pa so uspeli ohraniti ali izboljšati z rojstvom določeni socialni status. Iz teh poročnih strategij izvirajo sorodstvene zveze med različnimi socialnimi plastmi, ki so poleg kmetijstva, suhorobarstva in krošnjarstva pomagale preživeti ribniškim družinam.

Družina kajžarja in suhorobarja

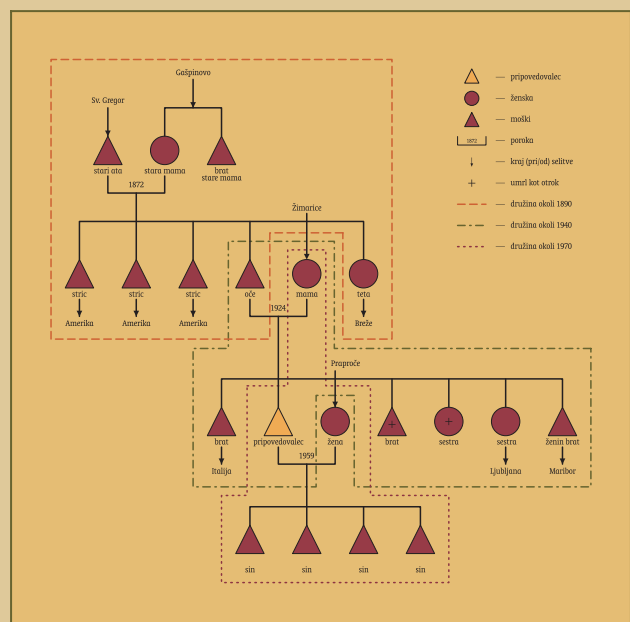

Na roke sta se vzela. Nič nista imela. Vsak je dobil nekaj od doma. Skupaj z ženo je prišel še njen brat, ki ni bil poročen. Ko so gradili hišo, so spali pri sosedovih. Imela sta pet otrok: Janeza, Jožeta, Lojza, mojega očeta, pa še hčerko Marijo. Oba brata, Janez in Jože sta šla v Ameriko in tam ostala. Moj oče je tudi bil v Ameriki, vendar je prišel leta 1923 domov. Leta 1924 se je poročil, leta 1925 se mu je rodil sin in potem tako naprej.

Sestava družine

Ne ruoke sta se vzela. Nəč najsta imajla. Najkaj ot duma je usak dubu, ne. Z ženuo je pəršu še en brat, kə naj biu nəč poročen. Ku so gradila, so pər sosajdəh spala. Pol sta imajla piet otruk: Janes, Juože, Luojs, muj oča, pa ena sjastra, Marija. Dva brata: Juože in Janes sta u Amerikə ostala; muj oča je u Amerikə biu in polej je pəršu triindvajsetga lajta damu. Štarindvajsetga lajta se je poruoču, petindvajsetga se je sin rodiu in pol pa taku nepraj.

Rodoslovno drevo razvoja družine kajžarja in suhorobarja od 1872 – 1968.

Družina kmeta in zdomarja

Atov brat Jože, ki je ostal pri hiši in je doma umrl, je tudi zdomal.

Pri hiši so bili še: stara mama, stari oče, oče, mama in še dve sestri. Poročila sem se na

Praproče, ena sestra je šla na Vinice, druga pa v Ljubljano. Doma smo imeli vedno deklo.

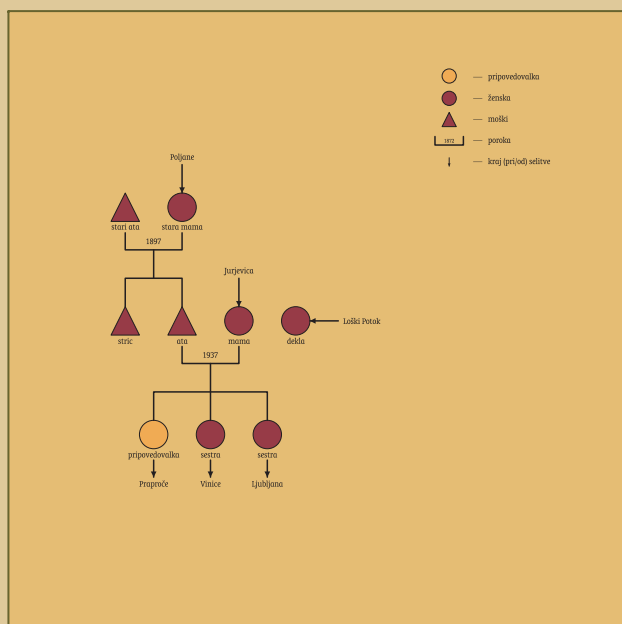
Ena je bila iz Loškega Potoka, druga iz Jurjevice, pa z Retij, pa še ena iz Malega Loga.

Sestava družine

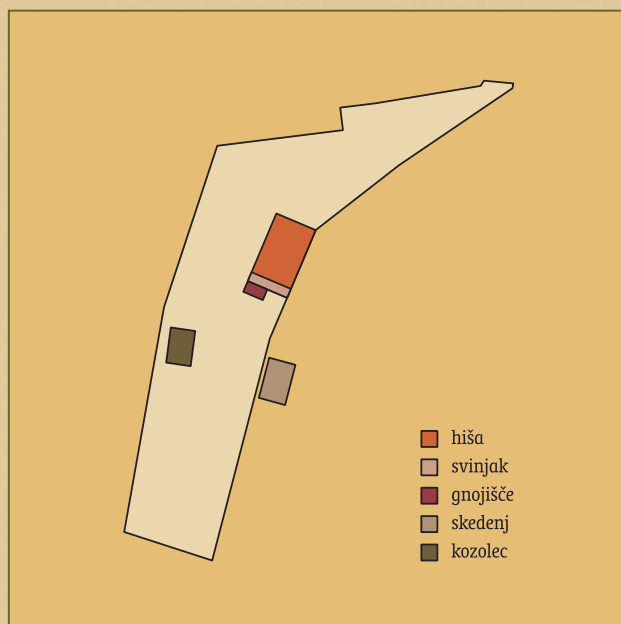
Atou brat Juože naj šu nəkamər, je biu dama – je uməru dama – je tut zdumou.

Polej smo pa pər hišə blə še: stara matə, star oča, oča, mama, pa dvaj sestrie. Jəs səm se poročila ne Praproče, ena je šla ne Vince, ena je šla pa u əbljano. Smo pa imajlə zmieraj dajklo – z Loškəga Potuoka, pol je bla ena z Jurjeuce, pa z Rajtij, pa z Malga luoga.

Rodoslovno drevo razvoja razširjene družine kmeta in zdomarja v 50-ih letih 20. stoletja.

Družina kajžarja in suhorobarja

Tloris parcele gospodarskega poslopja družine kajžarja in suhorobarja okoli 1950.

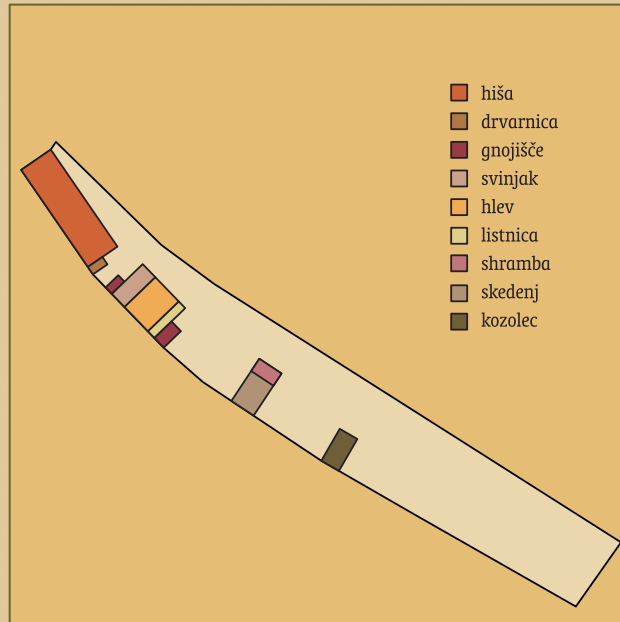
Gospodarstvo

Ja, zemljo je kupil; pa vsak rod je dokupil še malo zemlje. Stric, mamin brat, ki je z njo prišel k hiši, je kupil najlepši kos. Otrok ni imel, poročen ni bil, delal je obodi. Pri hiši smo imeli en hektar njiv, travnike in nekaj gozda. Pridelali smo petnajst, šestnajst mernikov pšenice, približno deset mernikov ječmena in po tri prosa. Sosedji smo prodajali mleko in jurčke, ona pa je prodajala naprej v Ljubljani. Delali smo obodi, ker je bila plača slaba, pa otroci so bili. Zemlje pri nas ni bilo toliko, da bi od nje živeli, samo hrano smo doma pridelali. Potem smo začeli prodajati mleko, vsako leto smo prodali enega prašiča, pa tudi kakšno telico, da smo lahko preživeli.

Oče je kupil zemljo, pa vsak rod je dokupil še malo zemlje. Stric, mamin brat, ki je z njo prišel k hiši, je kupil najlepši kos. Otrok ni imel, poročen ni bil, delal je obodi. Pri hiši smo imeli en hektar njiv, travnike in nekaj gozda. Pridelali smo petnajst, šestnajst mernikov pšenice, približno deset mernikov ječmena in po tri prosa. Sosedji smo prodajali mleko in jurčke, ona pa je prodajala naprej v Ljubljani. Delali smo obodi, ker je bila plača slaba, pa otroci so bili. Zemlje pri nas ni bilo toliko, da bi od nje živeli, samo hrano smo doma pridelali. Potem smo začeli prodajati mleko, vsako leto smo prodali enega prašiča, pa tudi kakšno telico, da smo lahko preživeli.

Družina kmeta in zdomarja

Tloris parcele gospodarskega poslopja kmeta in zdomarja okoli 1950.

Gospodarstvo

Use skap je blu dvanajst hektarju z guozdam uret; srajdna kmetija ze nas, takrat. Smo imajla: krave, kašanga bika; pærdajlala smo ječmiena po deset miernaku, ušnice dvanajst, koruze petdeset miernaku, kæmpirja pa različnu ... pa pajse zmieraj po deviet aru; smo imajla štira prašiče. Smo imajla krasen sadounak; devetinpesetga lajta smo prodala šiest taužant jabuk pærve klase, druge klase pa štira tuone u internat, ka je biu takat u Ribancæ. Ata je hodu pa še rešeta prodajat u Austrijo. Če njaba blu tæga, ba blu bal skromnu, samu ot kmetije, ka je premajhna – tu je biu glavna vir denarja. Pridna so mogla bat.

Skupaj z gozdom je bilo dvanajst hektarov. To je bila takrat srednje velika kmetija. Imeli smo krave in kakšnega bika, pridelali smo po deset mernikov ječmena, dvanajst pšenice, petdeset koruze, krompirja pa različno. Pese smo imeli po devet arov, saj smo imeli štiri prašiče. Imeli smo krasen sadovnjak. Leta 1959 smo prodali šest ton jabolk prve klase, pa še štiri tone druge klase. Največ smo prodajali v internat, ki je bil takrat v Ribnici. Ata je hodil pa še rešeta prodajat v Avstrijo. To je bil glavni vir denarja. Samo od kmetije, ki je bila premajhna, bi bilo zelo skromno. Pridni smo morali biti.

Preživetje in gospodarstvo družine

V 20. stoletju je bilo v Ribniški dolini »čistih« kmečkih družin le peščica. V večini primerov je bilo kmetijstvo osnovna gospodarska dejavnost, ki je zagotavljalo osnovne vire preživetja. Suhorobarstvo in zdomarstvo pa sta predstavljala dopolnilni denarni in blagovni vir zaslužka. Majhni kmetje, kajžarji in gostači so si preživetje zagotavljali tudi z nabiralništvom, prekupčevanjem, po 2. svetovni vojni pa tudi z zaposlovanjem v domači industriji ter začasnim ali stalnim delom v tujini (izseljevanje v Ameriko).

Prodaja lesa – gozdarstvo

Darğačā je oča hodu tokulelej pozimā huoje sajkat ze luon. Dokler najsmo imajlā kojna, je sam sajkou, polej, kə sə je pa kojna kupu, ne, je pa tut furou.

Običajno je hodil oče pozimi za plačilo sekati hoje. Dokler nismo imeli konja, je samo sekal, kasneje, ko si je kupil konja, je pa še prevažal.

Prodaja pridelkov

Ko sem hodila v šolo, to je bilo že po vojni, so tukaj naredili oficirske bloke, kamor so se naselili oficirji. Z bratom sva v te bloke nosila mleko. Vsak po štiri kangle. Nosila sva po dve kangli v vsaki roki. Prodali smo tudi nekaj krompirja, jabolk in fižola. S tem so nas starši obuli in oblekli za šolo, pa še ostalo je kaj. Če je bila letina dobra, se je dobro zaslužilo, če ne, je bilo pa skromno.

Kə sām jās u šulo hodila – tu je blu žie po vojnā – so pa tle neriedlā ofcierske bloke in so se neselilā ti ofcierjā in sma mlajku nosila z bratam. Vsak po štier kangle: dvaj kangle u eno rokuo, dvaj kangle u drugo, pa sma šla.

Kəmpirja so mau prodalā, jabuka, fəržuola. In so nas ze šulo obulā pa oblajklā, pa žəvajlā smo. Če je blu dobru lajtu, se je dalu dostā dobət, če ne je blu skromnu.

Birmanski boter, ki je prihajal sem gor, je imel konja. Peljal sem se s konjem in kolesljem. Si lahko misliš, kaj je konj takrat pomenil?

Pomen konja v kmečkem gospodarstvu

Biermanskə buotər je səm gor hodu, pa kojne je imu. Pa sə šuparjam səm se pjalou, s kojnam, pa vajš, kaj je tu takat blu, kojn, ne?!

Kojn se je u smrajko zedu z uzdamə in se je noga do kraja zlomila. Ubət smo ga moglə in glih otava je bla.

In ku so ga peljalə məmu duma, je toku rezgetou, kə je vajdu, de je tle dama. Mi smo pa vsə jokala.

Konj se je v gozdu z uzdo zapletel okrog smreke in si zlomil nogo, tako da smo ga morali ubiti. Bilo je v času sušenja otave. Ko so ga peljali mimo doma, je močno rezgetal, kot bi vedel, da je tu doma. Vsi smo jokali.

Nabirali smo jurčke, eno leto pa tudi želod. Jeseni, ko smo orali, smo pobirali tudi gabez. Tega smo potem oprali, zakurili v peči in ga na lesi posušili. Gabez smo prodajali v zadrugo, kjer je bil organiziran odkup zdravilnih zelišč.

Nabiralništvo

Smo jurčke nebralā, enu lajtu smo želot nebralā. Pa ka se je jesenā oralu, se je pa tut gabes pobiralu in smo ga opralā, pa pieč zekurilā in ne lajsā posušlā. Pa smo gabes prodajalā u zadrugo – tle je biu prou otkup tāh zdravilnāh zelišč.

Delo doma in v tujini

Sām šla u Nemčijo, de sām najkaj zeslāžila; najsām šla, de bā sādajla po gostilnāh – najsām šla nākulā – najsām imajla drobiža, tut kruha najsām kāpila.

Sām šla pa jās u službo konc maja, petinšesetga lajta, u Riko.

V Nemčijo sem šla, da bi nekaj zaslužila, ne pa da bi posedala po gostilnah. Tja nisem šla nikoli. Niti drobiža nisem imela, da bi si kupila kruh.

V službo na Riko sem šla konec maja leta 1965.

Suha roba

Jesienā, od male maše pa do oktobra, smo muogla nesajkat palce ze grable.

Med tam cajtam smo še zmieraj kmetovala: ušnico smo vsjala; pa tretje smo kosila; gnuj se je mogu razpjalat; korusa se je žiela; rajpa se je ribala ...

tu je moglu bāt use nerjanu. Dnievā so se držalā ku rak, ampak usak dan je blu dajlu resporejanu.

Jeseni, od male maše pa do oktobra, smo morali nasekati palice za grablje. V tem času je bilo še veliko kmečkega dela. Posejali smo pšenico, kosili smo tretjo košnjo, razpeljali gnoj, koruso smo poželi, ribali smo repo ... vse to je moralo biti narejeno. Dnevi so se držali kot rak, ampak delo je bilo razporejeno za vsak dan.

Adolf, ki je odkupoval obodi, je hodil naokrog ob nedeljah. Prišel je z vozovi in konji, da je vse odpeljal. Ko je prišel, si je ogledoval roba in vprašal: »Kdo je pa tole delal?« Oče je pokazal name. Gledal me je in rekel: »No, še malo se boš moral popraviti, pa bo v redu.« In mi je podaril pet dinarjev.

Je pršu Adolf – ta, ka je otkapavou – je ob nedajlah hodu okula. Je paršu pa z vozmi, s kojna, de je obude otpjalou. Pa je paršu, pa je gledou. »Kdu pa tu dajla,« je rieku. »Pa talej,« me je oče pokazou. Pa me je gliedou. »No,« je rieku, »še malu se muorāš popravat, pa bo u riedā«. Pa mā je pet dinarju šienkou.

Zdomarstvo

*Če če Ribničan dobro
predat, muore imat: prváč
jazak, svinjskə želuodac, de
muore use pojejst kar dobi,
pa pasje nogie, de muore it
ku pəs.*

Če hoče Ribničan dobro prodati, mora imeti: najprej namazan jezik, svinjski želodec, da lahko vse poje, kar dobi, in pasje noge, da gre lahko od hiše do hiše.

Medsebojna pomoč

Medsebojna pomoč med sorodniki in sosedi je bila vitalnega pomena za preživetje družin. Nepogrešljiva je bila pri velikih kmečkih opravilih, pri nakupu kmetijskih strojev in avtomobilov, pri gradnji hiš in gospodarskih poslopij, ter pri premagovanju družinskih stisk. Slednje so bile posledica bolezni ali smrti bodisi gospodarja bodisi gospodinje, nesoglasij med družinskimi člani, alkoholizma, naravnih nesreč, vojne itn. Nenazadnje pa so od pomoči sorodnikov bile odvisne življenjske poti otrok, ki so odšli od doma. Na tej poti so jim pomagali denarno in moralno.

Moj oče, njegov brat, svak in tast so bili tako složni, da so robo skupaj kupovali in tudi denar so dali skupaj in ga razdelili na enake dele, ne glede na to, koliko prometa je kdo ustvaril. Bili so prijatelji in sorodniki obenem.

Pomoč med zdomarji

Oče je biu z bratam skap, pa še švogər, pa tast. So blə trije, pərjatlə, pa žlahta obenəm. Oni so blə toku složnə, de so ruobo skap kəpvalə in dnar skap dalə in rezdajlə ne enake dele ne glede, kulku je kier prometa ustvaru.

Pomoč pri gradnji hiše

Mjanə so mujə bratje zelu dostə pomagala, smo blə adən do družga. Samu z dajlam, nəč z dnarjem.

Moji bratje so meni zelo veliko pomagali z delom, ne finančno. Med seboj smo si veliko pomagali.

Pomoč pri vzgoji in skrbi za otroka

Muoževa nečakinja – štarinštərsetga lajta je rojana – je bla čist skuzə tukaj, pər nas; še pol, kə je u əbljlanə štədiralə.

Pri nas je ves čas živelə moževa nečakinja, ki je bila rojena leta 1944, tudi potem, ko je že študiralə v Ljubljani.

Bilo je leta 1948. Pri nas je bila hiša delno obnovljena, samo deske so bile položene. Takrat je prišel iz Ljubljane duhovnik Kragel vprašat, če bi ga vzeli pod streho. Mama je rekla: »Jezus, kaj če bi ga res vzeli in mu dali eno sobo, Zinka bi imela pa stanovanje v Ljubljani.«

Pomoč pri študiju

Je blu lajtu uosəminštərde-set. Pər nas je blu delnu obnouljanu – so ble samu dile položjane. Pride duhovnək Kragəl z əbljlane in uprašə, če bə ga uzielə pot strajho. »Jəzəs,« je rjakla mama, »kaj pa, če bə ga rajs uzielə? Pa bə ga dalə u eno sobo, Zinka bə imajla pa stanovajne tam u əbljlanə.«

Pomoč pri velikih kmečkih opravilih

Smo hodila snope rezvezavat, pa u mašino podajat. Pa tista gepl so krave vartile – je blu trajba krave gonat. Pa smo hodila pomagat sosajdam, ankrat adən, ankrat adən.

Hodili smo pomagat sosedom. Razvezovali smo snope in jih podajali v mlatilnico. Pa krave smo gonili, ko so vrtile »gepl«. Pomagali smo si vsi, enkrat eden, drugič drugi.

A, tu smo sà pa met seboj pomagalà, pàr košnà, pa tut op žietvà, pa op plajtva, pa op mlatvà – takat smo sà pa met seboj sosajdje pomagalà. Smo se zmajnilà: dənəs mi, jutər buoste vi in toku nepraj.

Med sabo smo si sosedje pomagali pri košnji, pri žetvi, pri pletvi pa tudi pri mlatvi. Zmenili smo se, da bomo danes delali mi nas, jutri pri vas in tako naprej.

V Nemčiji sem varčevala. Sestrin mož je rekel, naj dam za »fičota«. Pa sem res nakazala marke, to je bilo osem tisoč mark. Kupila sem ga za sestro, ki je bila srčni bolnik.

Pomoč pri nakupu avtomobila

Səm šparala u Nemčija. Pa je rieku od sestrie muož: »Daj za fičkota!« Jəs səm marke nekazala – tu je blu uosem taužənt mark. Ze sestruo səm ga kəpila, kə je bla srčnə bounik.

A sepia-toned photograph of a woman in traditional clothing standing in front of a rustic building. The building has a stone wall on the left and a wooden structure on the right. The woman is wearing a dark headscarf, a dark jacket over a light-colored blouse, and a long skirt. She is looking towards the camera with a slight smile. The background shows a window and a wooden door.

Preživetvene strategije

Materialni, socialni in duhovni obstoj posameznika in družbe so omogočili spoznavanje, poroke, delo na kmetiji, izdelava in prodaja suhe robe ter zaposlovanje doma in v tujini. Ribniškega človeka sta oblikovala ljubezen do zemlje in narave, ki se izražata tudi v šegah in navadah. Podjetnost in delavnost sta ljudi s tople kmečke peči popeljala na delo v Ameriko, na zdomsko delo v Nemčijo ter v domača podjetja. Izreki in fotografije petih temeljnih preživetvenih strategij govore o kulturi in načinu življenja ribniškega kmečkega, suhorobarskega, zdomarskega in delavskega človeka.

Smo se začela pogovarjat o poruoka, punce sploh poznou najsm.

O poroki smo se dogovorili, dekleta pa sploh nisem poznal.

Na fotografiji je Marica iz Kota. Njen oče je bil po poklicu orožnik, zato so se velikokrat selili. Rano mladost je preživela v Kotu. Njena stara mama je krošnjarila s suho robo. Med ljudmi je bila poznana kot »ta stara Grajna«.
Fotografirano okrog leta 1950.

Družba deklet iz ribniškega trga med njimi tudi Karolina Kovačič, ki je v mladosti uživala v lepotah narave in bila rada v družbi željnih znanja.

Samo malo dobre volje je bilo potrebno in že se je igralo, pelo in plesalo. Kar na domačem dvorišču v Loškem Potoku sta kdaj pa kdaj zaplesala Nada in Ivan Mohar. Fotografirano okrog leta 1959.

Praproške punce na nedeljskem izletu. Foto: župnik Novak. Fotografirano v 50-ih letih 20. stoletja.

Odprava članov kulturnega društva Sušje s kolesi na ogled igre Veriga v Velike Lašče. Društvo je pred tem to igro uprizorilo tudi samo. Fotografirano okrog leta 1950.

Izlet s konjem in šuparjem na Novo Štjfto ob obisku sorodnikov družine Šilc iz Amerike. Fotografirano leta 1962.

Fotografiranje igralcev kulturnega društva Sušje ob igri Matija Matajev. Režiser je bil učitelj in ravnatelj šole v Sušju Jože Grebenc. Fotografirano okrog leta 1950.

Parada gasilske veselice v Žlebiču leta 1960, zastavonoša Nande Šilc. Na levi Ludvik Peterlin.

Razvitje gasilskega prapora v Žlebiču. Prvi na konju Nande Šilc, za njim Ludvik Peterlin iz Žlebiča, po domače Kramarčen. Fotografirano leta 1960.

Praznovanje 60-letnice Janeza Riglerja, Matevževega iz Praproč. Praznovanje obletnic, ohceti, birm in drugih večjih slovesnosti je bilo ponavadi kar v hiši. Fotografirano leta 1952.

Ohcet pri Indukovih na Hribu, ki je bila kar v domači hiši. Godec je bil Štefanov France iz Dolenje vasi.

Poroka Marice Mihelič, Jernejeve iz Kota in Alojza Koširja, Krivkenega iz Jurjevice. Marica je hči zdomarja, mož Alojz pa je v mladosti tudi sam zdomal. Fotografirano pred Miheličevo, Konikarjevo hišo v Kotu. Konikarjevi so imeli do druge svetovne vojne trgovino z živili, trgovino s suho robo in so tkali žičnata podna za rešeta. Zdomarji so hodili k njim po robo, Konikarjevi pa so jo tudi sami pošiljali na rešetarske rajone.

Poročna fotografija Marije Kos. Marija se je poročila v črni obleki. V 20-ih in 30-ih letih 20. stoletja je bila v Ribnici navada, da so se dekleta poročala v črni obleki.

Poročna slika Toneta in Ančke Petek med šrango pri Cenetu. Na Tonetovi desni je njegova priča Janežev Andrej. Fotografirano leta 1959.

Razglednica iz porodnišnice, ki jo je pisala mati možu in domačim. Poslana je bila leta 1959.

Praj se je use obdajlalu, samu snožieta smo kosila.

Včasih je bila vsa zemlja obdelana, kosilo se je samo senožeti.

Košnja s koso in kosilnico Agria. Fotografija prikazuje prehod med ročnim in strojnim delom na kmetiji. Uvajanje mehanizacije na kmetije je bilo mogoče tudi s pomočjo denarja prislužčenega z delom v Nemčiji. Fotografija prikazuje obdobje preživetja s kmetijstvom, delom v tujini in medsebojno pomočjo. Fotografirano okoli leta 1960.

Ograbek sena pred hlevom. Fotografiran tudi puhalnik, s katerim se je spravljal seno na hlev ali v senik. Fotografirano leta 1966.

Del gospodarskega posloplja grabljarja Franca Lovšina v Otavicah. Na fotografiji je Franc s sinom. V košu nosi nastilj prašičem. Na fotografiji so hiša, gnojišče, dvorišče, hlev, svinjak in kurja lestev za v kokošnjak. Fotografirano leta 1966.

Grabljice iz Sušij. Prva z leve Ivana, rojena Ambrožič. Grabljice so imele pomembno mesto pri velikih kmečkih opravilih. Temu primerna je bila tudi njihova obleka. Foto: Divjak.

Oranje njive s kravo in plugom. Pred uvedbo mehanizacije do začetka 60-ih let 20. stoletja se je zemljo večinoma obdelovalo ročno.

Sestra Micka in mama Antona Petka žanjeta ječmen na Novem Brezju. Fotografiral ju je brat Jože Petek okrog leta 1938.

Obračanje sena s traktorjem in obračalnikom. Seno obrača Ludvik Ambrožič iz Dan, ki je zdomar in je bil tudi zdomec v Nemčiji. V Ribniški dolini se je zaradi zaslužka v Nemčiji velikokrat izboljšala kmetijska mehanizacija. Kmetijski stroji so bili zato večinoma nemške blagovne znamke. Fotografirano okoli leta 1975.

Ročno prešanje hrušk pri Martinovih v Hrovači. Po vaseh je bila včasih skupna preša za prešanje sadja, ker si je vsak ni mogel kupiti. Fotografijo je pred 2. svetovno vojno posnel Jože Petek.

Vzpostavitev rodovniške knjige na kmetijah, ki so jo vzpostavila živinorejska društva.

Zvajstu ku lastovka pride Nace usako pomlat.

Zvesto kot lastovka pride Nace vsako pomlad.

Krošnjar Ignacij Pintar iz Ravnega dola je suho robo prodajal s kanonom. V časopisu Slovenski dom je bil leta 1926 o njem članek. Prispevek govori o njegovem delavnem in šegavem značaju, o podjetnosti in vztrajnosti. Vse te lastnosti mora imeti vsak uspešen zdomar.

Rešetar Nace. Od Sv. Lenarta v Slov. gor. smo prejeli: Kdo ga ne pozna, našega Naceta iz Ribnice. Ko v kratkem slavi 65letnico, kar hodi v naše kraje, naj bodi posvečeno vrlcinu rokodelcu nekaj vrstic. Ignac Pintar je rojen leta 1848. On in njegov še dve leti starejši brat Urh sta prišla svoječasno z očetom Ignacem v Slovenske gorice. Naš Nace je bil tedaj 14 let star. Ko se je izučil v recžarski obrti in mu je umrl oče, je hodil sam vsako leto s svojo »suho robo« v Sv. Lenart, kjer je imel svoje bivališče v nekdanj Sarničevi, sedaj Zamolovi hiši. Odtod je nosil svojo robo na prodaj širom Slovenskih goric. Njegov brat Urh pa si je izbral bližnji trg Sv. Trojica. Zvesto kakor lastovka pride Nace vsako pomlad in postavi svoj šotor pred Sarnic-Zamolovo hišo v senci košatega kostanja. Tam je njegov najljubši prostor, tam sedi od jutra do večera, bodisi lepo ali slabo vreme. Tam dela recžata, tam jih prodaja, tam se razgovarja z ljudmi in se smeji, da se prenese ta srčni smeh na okoli stoječe osebe in se sliši daleč po trgu in udari celo na uho strogega okrajnega sodnika, ki je zamišljen v svoje spise, in nehote se nasmehlja tudi on in si misli, če bi imeli vsi tako pošteno srce in ta odkritosrčni smeh, bi sodnija ne imela dosti opravka in bi bili zapori prazni. Naš Nace je dosti videl in dosti doživel. Prišel je v Sv. Lenart pred 64 leti, davno že ni več tistih gospodarjev, ki so bili tedaj, in od tistih, ki so se narodili tedaj, jih je že mnogo leglo v grob, drugi pa imajo že sive lase. Nace je del zgodovine Sv. Lenarta, dosti ve povedati o davnih časih. Vedno je vesel, vedno ve kako šaljivo povedati, pri čemur spušča sive oblačke iz svoje pipe, češ, dokler mi ta diši, sem še zdrav. Spomni se še rad svoje 14 let mlajše žene Mojce, ki baje kašlja in pravi, da jo bo Nace prej pokopal. Pošten je naš Nace, zlata duša, moč stare korenine, najmanjša stvar ga razveseli in tedaj vsklkne, kako je lušno. Da, Nace, bodi vesel, ostani zdrav, tvoja poštenost in marljivost bodi naj vzor vsem, k nam pa le še pridi vsako leto! Nace, ti si naš, vsak te spoštuje in hrani na tebe najlepši spomin!

Razglednica krošnjarja Antona Petka iz Kota poslana ženi leta 1935 iz Grimmensteina v Avstriji, kjer je krošnjaril.

Rešetar Nace iz Dolenje vasi je s kolesom prodajal v Borovljah. Fotografirano okoli leta 1950.

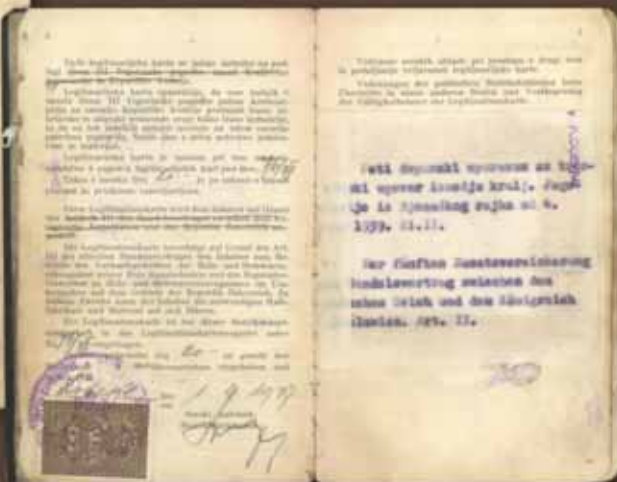
Krošnjiar Alojz Lušin v Črenšovcih, kjer je stanoval pri družini Žnidaršič, po domače Svagula. Alojza so klicali Lojz. Fotografirano leta 1946.

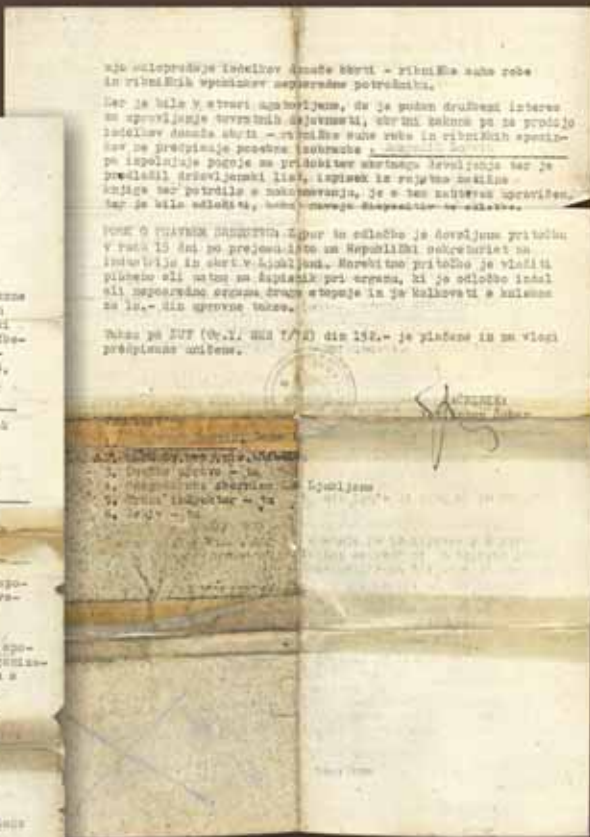
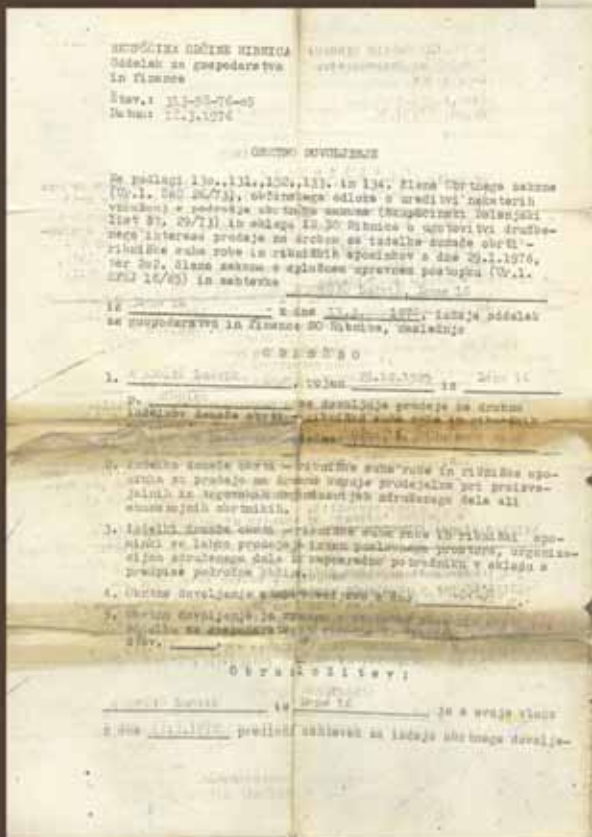
Zdomar France Mihelič je z vozom in konjem pred 2. svetovno vojno rešetaril po Sremu, Bački in Banatu, po drugi svetovni vojni pa po italijanskem ozemlju takratne cone A, ki je segala vse do Unca. S sinom Francetom sta hodila na Gorenjsko na »majno« (menjava sit in rešet za žito in koruzo). Zdomal je do leta 1983. Fotografirano pred gostilno na Uncu okrog leta 1965.

Prodaja suhe robe na tržnici v Mariboru. Prodajala je Pavla Arko. V Mariboru je imel Pavlin brat Stane trgovinico s suho robo. Suho robo je pogosto prodajal tudi na stojnici mariborske tržnice, pri tem mu je pomagala tudi sestra Pavla. Gospa v ozadju je Pavla Arko.

Krošnjarska dovolilnica za zdomanje v Avstriji. Alojz Marn iz Jurjevice, rojen leta 1885, je zdomal do 2. svetovne vojna na Dunaju v Avstriji.

Obrotno dovoljenje za zdomanje iz leta 1976.

Kdur se u staržinah rodi u staržinah umre.

Kdor se v ostružkih rodi, v ostružkih umre.

Portret strugarja Antona Govžeta,
fotografirano okrog leta 1979.
Foto: Drago Mohar.

Obodarji, ki so delali na Koroškem, v Spittalu,
kamor so bežali po vojni. Tam so delali tri leta.
S Koroške so šli potem v Kanado. Iz leve: Mežnar z
Sv. Križa na Jurjevici, Jože Šilc, Franckov iz Poljan,
Ivan Cvar, Pintarjev iz Slatnika.

Suhorobarji so imeli po drugi svetovni vojni v Sodražici zadrugo, ki se je imenovala Suha roba. Izdelovalci so preko zadruga lahko kupovali les za izdelovanje suhe robe in tja končni izdelek tudi prodali.

Pər nas je bla nevada, de je samu adən ostou dama, druga so šla po svajta.

Pri nas je bila navada, da je samo eden ostal doma, drugi so šli po svetu.

Tudi ženske so se začele osamosvajati, služiti kruh za celo družino. Ena izmed njih je bila tudi Iva Gornik, ki se je zaposlila na Riku. Fotografirano leta 1969. Foto: Drago Mohar.

Centralno skladišče na Inlesu. Viličarist France Jaklič. Fotografirano v začetku 80-ih let 20. stoletja. Foto: Franc Mihelič iz Kota.

Na vlaku je Jože Arko iz Jurjevice, ki se poslovlja od brata Franceta Arka. Jože je delal v Nemčiji kot zdomec. Fotografirano v 60-ih letih 20. stol.

Andoljšek Marija s sorodniki ob 60-letnici. Fičko je last sina Pavla, ki je delal v Nemčiji. Fotografirano leta 1965.

Slavka Šega na bratovem motorju, ki mu ga je iz Nemčije prinesel oče. Fotografirano pred shrambo v Ravnem dolu okrog leta 1965.

Avtomobil Volkswagen, ki ga je pripeljal Jože Arko iz Nemčije. Fotografirano doma na dvorišču na Jurjevici. Na fotografiji je žena Pavla z otroki. Fotografirano v 60-ih letih 20. stoletja.

Razglednica iz Karlsruheja, kjer je France Lovšin delal kot zdomec. Pisal je ženi. Razglednica je bila poslana leta 1962.

Delavci v Nemčiji. Fotografirano pred lekarno. Iz leve: Starc iz Hrovače, Rus iz Nemške vasi, Andoljšek iz Hrovače, Tanko iz Hrovače, Janez Petek iz Hrovače in Merhar iz Prigorice. Fotografirano okrog leta 1969.

Pred 2. svetovno vojno je bilo iz Ribniške doline veliko ekonomskih izseljencev. Med njimi je bil tudi Stanko Mihelič iz Ribnice. V Ameriko je odšel leta 1930. Od začetka je delal v različnih službah, ena vidnejših pa je bila v rudniku v Kanadi.

Po 2. svetovni vojni se je vrnil domov, po očetu prevzel posestvo, se poročil in uspešno vodil domačo gostilno. Fotografirano v 30-ih letih 20. stoletja.

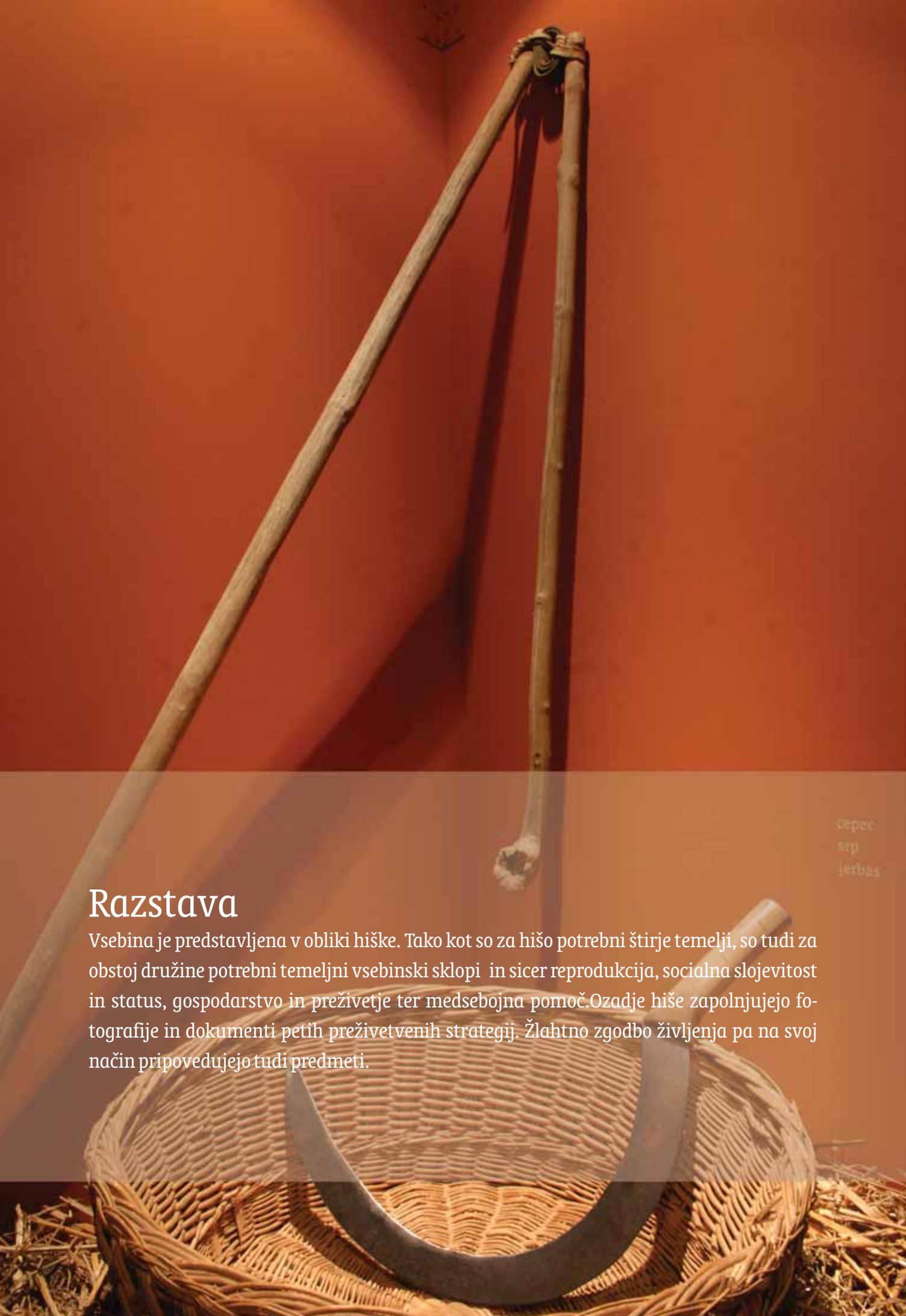
Pomorske in železniške posredniške družbe so za sklepanje poslov pri množičnem izseljevanju v Ameriko vlagale veliko propagande in pri tem sklenile enega največjih poslov.

MERRY CHRISTMAS AND A
HAPPY NEW YEAR

*With kindest regards to
Magdalena, Nov. 10, 1915
Dimitrie
Simon Kmetec*

Stike z domačimi so izseljenci vzdrževali z dopisovanjem. Vsako leto so obvezno prihajala voščila za božič in novo leto. Tako si je dopisovala tudi družina Jaklič iz Sajeveca.

čepec
arp
jerbas

Razstava

Vsebina je predstavljena v obliki hiške. Tako kot so za hišo potrebni štirje temelji, so tudi za obstoj družine potrebni temeljni vsebinski sklopi in sicer reprodukcija, socialna slojevitost in status, gospodarstvo in preživetje ter medsebojna pomoč. Ozadje hiše zapolnjujejo fotografije in dokumenti petih preživetvenih strategij. Žlahtno zgodbo življenja pa na svoj način pripovedujejo tudi predmeti.

R A Z S T A V A

Delavnice in družabne igre ob razstavi

Ob razstavi so nastale delavnice o spoznavanju različnih žit in vrstah fižola ter igre Spomin, Špana in Človek ne jezi se. V sodelovanju s Knjižnico in Muzejem Miklova hiša pa delavnice o narečjih. Izhodišče delavnic je etnološka terenska raziskava. Pripovedi informatorjev so v narečju in citati njihovih zgodb temelj delavnic. V Ribniški dolini se je rodil tudi jezikoslovec pater Stanislav Škrabec, ki je utemeljil slovensko zborna izreko. Tako so dana izhodišča, da obiskovalcem muzeja ponudimo tovrstne vsebine preko delavnic. Zavedanje o samem sebi, o naši identiteti je tesno povezano tudi z našim govorom, ki se od kraja do kraja zelo razlikuje. Ob delavnicah in igrah obiskovalec spoznava življenje Ribničanov, ki se z nekaterimi posebnostmi in splošnim načinom življenja navezuje na širšo narodovo bit.

Delavnice so pripravljene za najstarejše vrtčevske otroke ter za vsako triado devetletke posebej.

Za vrtčevske otroke in otroke prvih dveh triad so delavnice primerne tudi kot tehnični dnevi, ki se navezujejo na spoznavanje kmetijskih pridelkov, predvsem žit in fižola. Z žiti otroci oblepijo mernik, jerbas ali rešeto in na ta način spoznajo predmete iz razstave.

Kaj je to na mizi?

Kako smo ustvarjalni!

Čemu to žito?

Oves je dobra krma za konje, iz pšenice pečemo kruh, iz koruze delamo koruzne žgance, skodelica ječmenove kave se zelo prileže.

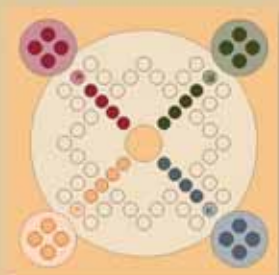
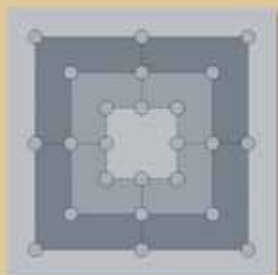
Ljudje na kmetih so lahko preživel, če so pridelali okrog 15 mernikov pšenice.

**Korenine me določajo,
kdo sem.**

Delavnice vključujejo tudi sprostivne igre Spomin z muzejskimi predmeti, Špano in Človek ne jezi se. Špano soigralca igrata s sortama fižola ribničan in koksar, igra Človek ne jezi se pa vključuje še sorti češnjevca in sorto fižola za pasulj. Zelo enostavno in zabavno, hkrati pa poučno.

Preko narečja
do smeha,

razmišljanja,
o moji in tvoji

Izpostavljenih je kar nekaj elementov, ki posameznika umeščajo v prostor. Za vsakega človeka je pripadnost kraju še kako potrebna in pomembna. Tako kot so hiši potrebni temeljni kamni, so potrebni tudi družini in posamezniku.

identiteti.

Igra spomin

Igra se navezuje na predmete iz razstave. Sestavlja jo 26 parov predmetov. Omogoča dinamičen način povezovanja, sprostitev, pomnjenja in druženja. Predmeti govorijo o možnostih in načinu preživetja v 20. stoletju. Igralcu predmeti zlezejo pod kožo na zabaven in nevsiljiv način.

Spomin

nimoq2

Mernik je votla mera za merjenje žita (25 kg). Kmetije so se »merile« tudi po tem, koliko mernikov žita so pridelale. Bil je simbol premoženja.

Zdomar s kanonom

Način tovarniške trgovine na hrbtu. Ribniški zdomarji so si naložili svojo »robo« v krošnjo ali kanon in hodili prodajat izdelke od kraja do kraja. Prodajali so v Avstriji, Italiji, Nemčiji, na Poljskem, celo v Romuniji, po drugi svetovni vojni se je trg zožil predvsem na republike bivše Jugoslavije.

Zdomarja s krošnjo

Najpogostejša oblika ribniškega zdomanja je potujoča trgovina s krošnjo. Krošnja simbolizira drevo. Izdelki suhe robe so izdelani iz različnih vrst lesa, speti v krošnjo pa dopolnjujejo sožitje narave in kulture.

Razglednica iz zdomarskih dežel

Ljudje so si pred dobo elektronskih pošt in mobilnih telefonov dopisovali drugače. Kratka sporočila z lepimi pozdravi so pošiljali na razglednicah po klasični pošti. Razglednica je bila poslana iz Grimmensteina v Avstriji. Zdomarji so pred 2. svetovno vojno množično prodajali po avstrijskih deželah.

Izdelovanje lesene mreže »podna«

V deželi suhe robe je zelo razširjen grm leska. Poleg lešnikov je nekdanj Ribničanom dajala boljši kos kruha. Iz nje izdelujejo pletarji košare, zobotrebčarji zobotrebce, posodarji lesene obroče, grabljarji ročaje za grablje, podnarji pa vitre za lesena dna »podna« k rešetu ali situ.

Zdomsko delo v Nemčiji

V 60-ih letih 20. stoletja je veliko Ribničanov odšlo na začasno delo v Nemčijo. Te delavce imenujemo zdomci. Navzven so bili največkrat prepoznavni po avtomobilu znamke Volkswagen, imenovan hrošč, označen z nalepko D, kar pomeni Deutschland ali Nemčija.

Kopanje in pobiranje krompirja

Fotografija prikazuje ročno pobiranje krompirja, gre namreč za motično poljedelstvo, ki smo ga imeli pri nas do uvedbe množične mehanizacije sredi 80-ih let 20. stoletja.

Krstno oblačilo »pindekäl«

Krst pomeni sprejem v krščansko vero. Kristjani so ta zakrament zelo spoštovali. Zaradi velikega števila smrti novorojenčkov in velike vernosti so največkrat novorojenčke krstili že tretji dan po rojstvu. Otroka so povijali kot štruco s povojem (nemško die Binde – povoj), ga pokrili z odejico (nemško die Decke – odeja) in skupaj se je oblačilce imenovalo »pindekäl«. Moral je biti vedno bel, saj bela barva simbolizira nedolžnost.

Poročna obleka

V Ribniški dolini je bila v 20-ih in 30-ih letih 20. stoletja navada, da so se ženske poročale v črni obleki z belim ovratnikom. V tej obleki so žensko potem tudi pokopali. Obleko je ponavadi sešila šivilija, ki je prišla pred poroko na dom šivat tudi ostale stvari za bala. Bala je premoženje, ki ga je nevesta prinesla k hiši.

Model za maslo

V Ribniški dolini so nekdanj pridelali veliko mleka, iz katerega so izdelovali kislo mleko, domačo skuto, sir in maslo. Maslo so nosili prodajat na ljubljansko tržnico in tudi drugam. Model za maslo je služil estetskemu videzu, ki v vseh časih pomeni veliko tržno potezo. Maslo iz modela pa je nakazovalo skrbnost in natančnost gospodinje, saj je bilo takšno maslo ne samo dobro, ampak tudi lepega videza.

Golida

Posoda v katero so molzli mleko. Golide so bile lesene, pozneje tudi emajlirane.

Pinja

Lesena posoda, ki so jo uporabljali za izdelavo masla. Vanjo so dali mleko in ga toliko časa stepali, da se je iz njega izločilo maslo.

Kangla za mleko

Nekoč so mleko prodajali po domovih. Posoda, s katero so prenašali mleko, se je imenovala kangla.

Jarem za vprego krav

Majhne kmetije niso imele pri hiši konja, ker so bile prerevne. Imeli so samo kakšno kravo. Kravo so vpregli, da so šli z njo iskat seno ali pa so z njo orali. Kravji jarem simbolizira majhne kmetije – kajže.

Okrasni stenski prtiček

V kmečkih kuhinjah je bilo v 19. in v 20. stoletju stensko okrasje zelo preprosto. Navadno je eno izmed sten krasil prtiček s kakšnim hudomušnim verzom, ki ga je izvezla gospodinja. Verz na prtičku se glasi: »Ne delaj si preveč skrbi, ker Bog vse najboljše preskrbi.«

Ogrlica iz Nemčije

Nakit je bil vedno simbol položaja ženske. Ogrlice iz biserov ni imela vsaka ženska. Modne dodatke so v Ribnici pogosteje nosile ženske, ki so imele fante ali može na začasnem delu v Nemčiji.

Spominski krožnik iz Amerike

Veliko ljudi iz Ribniške doline se je v začetku 20. stoletja zaradi revščine ali pa želje po hitrem zaslužku, izselilo čez lužo. Domov so pošiljali in prinašali razne spominke, med njimi tudi ta krožnik.

Kozarca

Nekdaj je bilo v navadi, da se je dalo mladoporočencema za dar stvari, ki sta jih potrebovala v novem domu. Lepo oblikovana kozarca kažeta boljši standard tako obdarovanca kot tudi obdarjenega.

Spominski krožnik iz Avstrije

Obdarovanje s predmeti, ki niso bili namenjeni za vsakdanjo rabo, je predstavljalo boljši status posameznikov. Pridni, vztrajni zdomarji so ta status zagotovo imeli. Domače so spominjali na njih predvsem v času, ko so bili z doma. Velika večina zdomarjev je odšla zdomat zgodaj spomladi, domov pa so se vračali sredi jeseni.

Omačnica

Predstavlja del jedilnega servisa, ki ga je zdomar prinesel iz Avstrije hčerki za balo. Oče je bil zdomar v Salzburgu.

Žepna ura

Ura je nekdanj simbolizirala boljše preživetje posameznika. Žepne ure so bile zelo moderne še v prvi polovici 20. stoletja. V Ribniški dolini so jih nosili predvsem zdomarji, tisti, ki so bili v Ameriki in premožnejši tržani.

Zdomarska denarnica

Velika večina kmečkega prebivalstva nikoli ni imela veliko denarja in največkrat denarnic ni potrebovala. Zdomarji pa so denarnico potrebovali, saj so s svojo trgovino obrnili kar nekaj denarja.

Rešeto

Rešeto je najbolj poneslo ime Ribnice v svet. Po njem se zdomar imenuje tudi rešetar. Rešetar je tudi tisti, ki izdeluje rešeta in sita. Vsak zdomar je znal včasih sam izdelati in popraviti rešeto. Do uvedbe množične mehanizacije se je vse žito, koruza, fižol, seneni drob, očistilo ali prerešetal z rešetom.

Cepec

Mlatenje žita in fižola s cepci, s čimer so včasih ločevali zrnje od plev, je lahko potekalo z enim, dvema ali štirimi mlatiči. Ob tla so udarjali ubrano, eden za drugim. Udarci cepcev so dajali svojstveno melodijo. Glas cepcev so z napredovanjem mehanizacije zamenjale mlatilnice in kombajni.

Srp

Srp je bil nekoč osnovno orodje žanjic žita in stelje. Veliko ribniških družin se je še v drugi polovici 20. stoletja preživljalo s kmetijstvom. Na vsaki kmetiji so sejali žito in sadili fižol. Žanjice, ki so hodile naokrog v dnino, so za preživetje zaslužile malico in kosilo.

Jerbas

Simbolizira kmečko prebivalstvo, premoženje družin, prehrabene navade in suhorobarsko panogo pletarsvo. V njem so ženske na glavi nosile hrano koscem, grabljicam, žanjicam, sekačem, skratka množici delavcev. Nošenje jedi na glavi v jerbasu je način transporta, ki je bil največkrat uporabljen še v 60-ih letih 20. stoletja. V jerbasu se je nosilo tudi jedi k velikonočnemu blagoslovu.

A wooden spoon is positioned diagonally across the frame, resting on a wooden surface. The spoon's handle is a simple, cylindrical piece of wood, and the bowl is a smooth, oval-shaped piece of wood. The background is a close-up of a wooden surface with a prominent vertical grain pattern. The lighting is soft and even, highlighting the natural texture and color of the wood.

Viri in literatura

Viri literatura

- Franciscejski kataster za Hrib – Ribnica, Travnik, Kot, Jurjevica, Goriča vas, Vinice, hrani Geodetska uprava Kočevje
- Hudales, Jože: Od zibeli do groba. Velenje:Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije: Kulturni center Ivana Napotnika, 1997
- Jaklič, Uršula: Sezonsko delo v Nemčiji po drugi svetovni vojni. Raziskovalna naloga. Ribnica: Miklova hiša, 2006
- Kante, Viktorija: »V Ameriko!«. Izseljavanje iz ribniškega področja do druge svetovne vojne. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002
- Kumer, Zmaga: Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Maribor: Založba Obzorja, 1968
- Leček, Suzana: Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918-1941. Zagreb:Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2003
- Makarovič, Marija: Medsebojna pomoč na vasi. Ljubljana: Muta: Gorenje, 1979
- Novak, Vilko: Slovenska ljudska kultura. Ljubljana: Državna založba, 1960
- Ravnik, Mojca: Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov v Trst in druge kraje. Koper: (s.n.), 1993
- Ravnik, Mojca: Novosti v raziskovanju družine. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1998
- Ravnik, Mojca: Pretrgan kulturni razvoj in težave z identiteto. V: Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1972
- Rigler, Polona: Partnerske zveze in poroke v Slemenih. Seminarska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999
- Rožman, Irena: Družinsko gospodarstvo suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju. Poročilo o terenski raziskavi. Ribnica, 2006
- Slabe, Majda, Ramšak, Mojca: Življenjske pripovedi iz Ribniške doline. Ribnica: Občina, 2003
- Svete, Mojca: Brez pomoči ne bi preživel. V: Dolenjski list, št. 27, 6. 7. 2006, str. 18
- Šega, Polona: Dolenjski krošnjari na Dunaju. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998
- Šega, Polona: Slovenski kostanjarji na Dunaju: prebivalci velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1997
- Verginella, Marta: Družina v Dolini pri Trstu. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1990

Ustni viri – narečje:

- Anton Govže – Zapotok 26a
- Alojz Marn, starejši – Jurjevica 9
- Alojz Rigler – Trubarjeva 49, Velike Lašče
- France Jaklič – Sajevec 16
- Frančiška Rigler – Praproče 9
- Iva Gornik – Hrovača 12
- Jože Levstek – Hudi Konec 10
- Jože Mihelič – Kot 28
- Ludvik Ambrožič – Dane 16
- Ludvik Šilc – Levstikova 4, Ribnica
- Marija Lovšin – Hrovača 56
- Marija Pucelj – Dane 22
- Neža Levstek – Hudi Konec 10
- Zinka Benulič – Jurjevica 14

Kazalo

Uvod	3
Strokovni predgovor	4
Družina	10
Spoznavanje	11
<i>Pod vaško lipo</i>	
<i>Pri dekletih</i>	
<i>Na plesu v gostilni</i>	
<i>Pri metvi</i>	
<i>Na veselicah in proslavah</i>	
<i>Pri igrah</i>	
Poroka	15
<i>Dogovorjena poroka</i>	
Socialna slojevitost in status družine	17
<i>Družina kajžarja in suhorobarja</i>	
<i>Sestava družine</i>	
<i>Gospodarstvo</i>	
<i>Družina kmeta in zdomarja</i>	
<i>Sestava družine</i>	
<i>Gospodarstvo</i>	
Preživetje in gospodarstvo družine	23
<i>Prodaja lesa gozdarstvo</i>	
<i>Prodaja pridelkov</i>	
<i>Pomen konja v kmečkem gospodarstvu</i>	
<i>Nabiralništvo</i>	
<i>Delo doma in v tujini</i>	
<i>Zdomarstvo</i>	
<i>Suha roba</i>	
Medsebojna pomoč	29
<i>Pomoč med zdomarji</i>	
<i>Pomoč pri gradnji hiše</i>	
<i>Pomoč pri vzgoji in skrbi za otroka</i>	
<i>Pomoč pri študiju</i>	
<i>Pomoč pri velikih kmečkih opravilih</i>	
<i>Pomoč pri nakupu avtomobila</i>	
Preživetvene strategije	35
<i>Spoznavanje in poroka</i>	
<i>Kmetijstvo</i>	
<i>Zdomarstvo</i>	
<i>Suhorobarstvo</i>	
<i>Zaposlovanje doma in v tujini</i>	
Razstava	53
Delavnice in družabne igre	57
Viri in literatura	70
Kazalo	71

Iz hiše v svet
Življenje suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini
v drugi polovici 20. stoletja

Izdal in založil: Muzej Miklova hiša
Zanj: Vesna Horžen
Besedila: Polona Rigler Grm, dr. Irena Rožman
Fotografije in viri: arhiv Muzeja Miklova hiša; Tamino Petelinšek, Marko Burger,
zasebna last; Ludvik Ambrožič, Zinka Benulič, Iva Gornik,
Anton Govže, Ludvik Šilc, Franc Jaklič, Marija in France Lovšin,
Jože in Neža Levstek, Marta Adamič, družina Petek Ribnica,
Marija Kos, Alojz Lušin, Češarek Pavlina, Nada Klun, Nande
Šilc, Valentin Lušin
Jezikovni pregled: Anica Mohar
Pregled in prevod narečij: Anica Mohar, Metka Kljun, Tadeja Topolnik, Mateja Goršič
Oblikovanje in prelom: Mateja Goršič
Tisk: Littera picta, d.o.o.
Naklada: 800

Ribnica, 2010

Izid kataloga sta omogočila: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Občina Ribnica

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.356.2(497.434)"19"(083.824)

392.3(497.434)"19"(083.824)

308(497.434)"19"(083.824)

RIGLER Grm, Polona

Iz hiše v svet : življenje suhorobarskih in zdomarskih družin
v Ribniški dolini v drugi polovici 20. stoletja / [besedila Polona
Rigler Grm, Irena Rožman ; fotografije in viri arhiv Muzeja
Miklova hiša ... [et al.] ; prevod Gordana Klun, Mateja Žuraj]. –
Ribnica : Muzej Miklova hiša, 2010

ISBN 978–961–92757–1–9

1. Gl. stv. nasl. 2. Rožman, Irena, 1965–

253024256

m i k l o v a h i š a | m | m u z e j

Škrabčev trg 21, 1310 Ribnica, Slovenija

t : 01/ 8350 376, f : 01/ 8350 380, e : muzej.mh@amis.net

w : www.miklovahisa.si

ISBN 978-961-92757-2-6

9 789619 275726

